

„Egy szeg miatt a patkó elveszett”¹

A közoktatás legfontosabb mutatója az elmúlt évtizedekben a gyereklétszám csökkenése lett. Ez a legtöbb problémát okozó – a finanszírozást meghatározó – mutatószám azonban csal. Az, hogy egy pedagógusra átlagosan egyre kevesebb gyerek jut elhomályosítja azt, hogy mennyit változtak a gyerekek (és a körülmények) ebben az időszakban.

Egyre több a külön eljárást igénylő gyerek, akivel egészségügyi vagy szociális szempontokból, részképességzavarok miatt, vagy éppen a szülő kérésére egyéni bánásmóddal kell foglalkozni.

...egyre több „különleges” gyerek születik...

...sok szülő szorong, mert a gyerek a hagyományos nevelési módszerekkel kezelhetetlen és hozzáférhetetlen, mintha más világban élne...

A nyolcvanas évek óta tart ez a folyamat: büszkén vagy kétségbeesve, de egyre több szülő mesél arról, milyen különös dolgokat mond, csinál a gyereke. Van, aki a „szőnyeg alá söpri a problémát”, mások pszichológushoz fordulnak...

Atomreaktor utódok

Olyan, mint egy kibiztosított kézigránát, vigyáznia kell magára, hogy „fel ne robbanjon”, mielőtt belenő felnőtt testébe. Atomreaktor gyerekeknek nevezem a hozzá hasonlókat. Túlérzékenyek, és ha a szülők nem adnak követhető magatartásmintát, amit elfogadnak és tisztelnek, hanem tanácsstalanságukban inkább ráhagynak mindent, (kiemelés tőlem) akkor veszélyesek lehetnek, mert kifelé robbannak Lelkiismeret-furdalás, büntudat nélkül ölnék, pusztítanak, mert nincsenek „beléjük építve” a morális fékek. Nem indulatból cselekednek, hanem „elvből” büntetik azt, aki szerintük vétett valamilyen szabály ellen.

Persze, ennek ellenkezője is igaz. Vannak olyan tehetséges gyerekek is, akik végtelenül magányosak, mert nem értik meg őket. A tanárok hiába próbálkoznak a tekintélyelvvel, csak tönkreteszik őket, mert dacosan, önsorsrontó módon reagálnak, „befelé robbannak”...

Rengeteg az ilyen gyerek, ezért a szülőknek és pedagógusoknak – bármilyen nehéz helyzetben vannak is – óriási a felelősségük.²

Eddig a hetilap, a hétköznapi vélemény. S mit mond a szakember ugyanerről?

...Azzal kezdtem, hogy a barátom hadban áll a gyerekeivel és a játszma – egyelőre – vesztesre áll. Nincs egyedül. Egyre több szülő nem tud mit kezdeni tizenéves gyerekeivel. Nincs semmi baj, csak állandó zűrben élnek: nem értik egymás nyelvét, életfilozófiáját – egyesek már a kezelhetlenség járóványáról beszélnek. A tinik és a felnőttek, kamaszok és idősek, mindig is különböztek egymástól, az adolescencia a lázadás kora volt – ennyiben nincs mit csodálkozni. Ma viszont másról van szó: ők egy másik világba – az újkapitalizmusba születtek, környezetük itt

szocializálta őket, tudatos életük azonos ezzel a más kulcsra járó világgal – már amennyire ez tudatos lehet. ...Mert ezek másképp kamaszok, mint korábban, s maga az adolescencia is tovább tart – olykor a jelnőtt korba is átnyúlik. Tán soha nem volt még ilyen radikális a különbség apák – anyák és gyerekeik között.

...Te is azt hiszed, minden úgy van, ahogy a te korodban, kicsit kitombolja magát, aztán... („még ezt a Nike-t megveszem negyvenezerért, aztán úgy is vége...”) Nem így van: Az egész mai ifjúságszociológia arról szól, hogy képtelen utat találni ehhez a generációhoz. Találgatás van ezer – megértés kevés. (Lásd például Horst W. Opaschowski: Generáció@1999. című könyvét: a tanácstalanság gyűjteménye.)

...Nem az erfurti – és a hozzá hasonló amerikai – tini lövöldözős álmokfutókra és az okozott tragédiákra gondolok, azok határesetek. Fontosabb az a tanácstalanság, amivel a köznapis viselkedés-, gondolkodás-, érzéskultúra gikszereti nézed, ahol tehetetlenül állsz te is, a tanár is, a szociológus is. De azért vegyük csak tudomásul, hogy ők, a gyerekek is tanácstalanok: „Mit kezdjek olyan szülővel, akik még egy videomagnót sem tudnak beprogramozni, pláne nem egy site-ot megnyitni...?” Mert szülei meg az ő kultúrájukba, civilizációs játékaikba nem akarnak beleérezni/beletanulni.

...Csak bele kell olvasni néhány internetlap vitaszövegeibe, és mellé kell rakni a nagyobb politikai lapok témáit, nyelvét, stílusát: azonnal látni fogod a bajt. Ez a generáció egyre inkább olyan szemmel nézi a dolgok alakulását, amiről a legitim fórumokon nem is álmodnak. Más a téma, az érték és mérték. (kiemelés tőlem) Nem azt mondom, hogy ezt át kell venni, csak azt, hogy a meggyőzéshez (egyáltalán a politikai térbe való bekapcsoláshoz) e generáció észjárásának, élményvilágának ismerete, (megtanulása) szükségeltetik. Ahhoz pedig szemléletváltás: ami nem ifjúságpolitika, hanem a politikai habitus átépítése. Mert itt fog eldőlni a jövő...³

Figyelemre méltó az is, hogy ma egy felső tagozatos osztálynak egyre kevésbé lehet kiadni úgy egy utasítást, hogy „mindenki álljon be a sorba” vagy „nyissátok ki a könyveteket”. Ez sokszor már nem jelent semmit; szinte név szerint kell megszólítani a tanulókat, hogy az utasításnak úgyahogy hatása legyen.

A gyerekek tájékozottabbak, de nem „okosabbak” iskolai értelemben: türelmetlenebbek és érdektelenebbek. (Két, csak első pillantásra ellentmondó vélemény: (az első) a Debreceni Egyetem professzora szerint az egyetemi hallgatók egyre intelligensebbek – sokszor maguk sem tudják mennyire –, de arányaiban egyre kevesebbet teljesítenek; a többség a minimumra törekszik.⁴

(s a második) ...Mi a tapasztalata: a frissen érettségizettek körében az utóbbi években kevesebb vagy több tudással rendelkeznek, mint az azt megelőző időszakban?

Évről évre rosszabbodik az egyetemre jelentkezők tudásának, olvasottságának, műveltségének színvonala. A mai diákok nagy része még a kötelező olvasmányokat sem ismeri. Ahhoz erőfeszítés kell, hogy valaki leüljön tanulni. Erre nem hajlandó a mai fiatalok jó része. Nem lehet csak tanítani, a diáknak tanulnia kell, hogy elérje a megfelelő tudásszintet...⁵

Valószínűleg átrendeződésről van szó: az nagyon jó, hogy az információs társadalom bizonyos jellemzői szinte „ráragadnak” a gyerekekre különösebb erőfeszítés nélkül, eközben azonban nagyon fontos elemek kivesznek a „rég” kultúrából.

(S a második vélemény tükrében különösen érdekes, hogy mi eredményezi a – középiskolások, szülők, pedagógusok szerint nagyon is valós – túlterhelést?)

Ráadásul megváltozott a tanár–diák viszony, pedig a tudás „felvétele” – akár a táplálékfelvétel lent, az „ozmózis” szintjén zajlik: az oktatásra vonatkozó kormányzati elképzelések is a tanár–diák viszonyban működnek – vagy nem működnek. A nem megfelelő kapcsolat miatt nemcsak hogy „nem megy át” a tudás, de a nevelésben még az a furcsa helyzet is előfordulhat, hogy minél jobb mintát

közvetítene a tanító, annál messzebbre tolódik ki a diák viselkedése egy képzeletbeli skálán negatív irányba. Hiszen a példát már nem a pedagógus jelenti, sőt a szembenállás miatt a „csakazért is (sic!) az ellenkezőjét csinálom” magatartás érvényesül.

A vita azon folyik, hogy 4 vagy 5 – mondjuk – nyelvórája legyen a diáknak hente. El kell gondolkodni azon, hogyha más lenne a gyerek viszonya a világhoz, értve ezen a szüleit, az iskoláját, a lakókörnyezetét, valószínűleg 3 óra alatt többet megtanulna, mint most 6 óra alatt.

...Pár éve még küzdöttek az emberek a vandalizmus ellen. A házakat újra festették, a kandeláberekben pótolták a kidobott égőket, a padokat visszaállították. És felháborodtak a feliratokon. Mára – úgy tűnik – feladták a harcot.

...Aznap úgy indultam el a városba, hogy ha török, ha szakad, beszélek egy firkálóval. A Nyugati téren meg is láttam az embereimet. Két fiatal srác... két számmal nagyobb kabátban és sprayjel felszerelve haladtak a mozgólépcső irányába. Utánuk eredtem. Az ösztönöm nem csalt, igazi vandálok nyomába akadtam. A fiúk végigfújták a mozgólépcső melletti összes plakátot, még a vészjelzőt is kidekorálták. Lassan közelítettem. Egy férfi azonban megelőzött. Nagydarab, vállas óriás: vészjósló hangon rászólt a suhancokra. És akkor... iszonyú jelenet következett. A fiúk kötözködni kezdtek, hirtelen ott termett egy harmadik srác, majd egy negyedik, körbevették, lökdözték a férfit. Kiszáradt a torkom. Kétségbeesve néztem szét, de a járőkelők elsurrantak mellettem. A rendőrök másfelé fordultak. Az újságárus a pult mögé hajolt. (kiemelés tölem) Végül a férfi csak kitepte magát. Vörös fejjel, remegő szájjal továbbsietett. Csak álltam, nem mertem szólni, odamenni.

Egyik este hallom, hogy az ablak alatt nagy a ricsaj. Kinézek. Kisfiúk – alig tízévesek – éppen a fiatal cserjéket törik derékba. Krákokog, erre felnéznek, röhögnek, és tovább munkálkodnak. Leszaladok. De alig hogy megnyikoradul az ajtó, szétrebbenek. Hült helyükön csak a facsonkok és a szétszórt ágak.

Emlékszem, kölyökkoromban én is televéstem az iskolapadot. Aztán le kellett csiszolnom, le kellett lakkoznom az egésztestet. Soha többé nem karcoltam össze.⁶

A főiskolákon, egyetemeken tanult pedagógiai eszközök java része már hatástalan (próbáljon valaki úgy rendet tartani egy iskolai ebédlőben, hogy szigorúan néz), újjak pedig nincsenek helyettük. (Egy amerikai iskolában – ahol nagy bajok voltak – készítették a kétpontos házirendet:

„Senki nem bánthat másokat. Senki nem akadályozhatja mások tanulását.”

Már e tömör házirend betartatása is komoly nehézségekbe ütközne. Eszközök híján az óvodák, iskolák jó része ma nem tud érvényt szerezni a nevelési céljaik eléréséhez szükséges követelményeknek. Márpedig Richelieu szerint: „Törvényt hozni és nem betartatni azt jelenti, hogy támogatjuk azt, amit meg akarunk tiltani.”)

Ötvenegynéhány éves kollégánód mondta, hogy vannak gyerekek, akikkel kapcsolatban egyetlen dolgot tudnak tenni: alig várják, hogy megszabaduljanak tőlük, továbbpasszolva a problémát. S ők, a hatvan év felé közeledők, pedig azt számolgatják, mikor mehetnek már nyugdíjba.

Struccpolitikát folytatunk a média ügyében is, pedig nem háríthatjuk el az értelmezés megtanításának felelősségét, az érdeklődés irányítását. Időt kell szánni a médiahírek elemzésére, értelmezésére. Ha a világ történéseivel kapcsolatban „képben lesznek” a gyerekek, az meghozza az érdeklődés odafordulását.

A gyerekeink sok olyat is látnak, amit nem kellene. Amikor kiderül, hogy meglepő tájékozottsággal rendelkeznek bizonyos „felnöttes” dolgokban, általában kiderül az is,

hogy e – legtöbbször felszínes vagy egyoldalú – tudás forrása a felügyelet nélküli „médiafogyasztás”. A szexualitás előtérbe kerülése már az általános iskolás – időnként az alsó tagozatos – gyerekek szóhasználatában és témavilágában nyomon követhető.

S egy másirányú hír:

A rendőrség szerdán elfogta azt a három 15 éves lányt, akik a Pécs melletti Hirden júniusban 69 sírt rongáltak meg a helyi ötemetőben.

A fiatalok lányok kihallgatásán kiderült: vallási vagy személyes motiváció nem állt a sírgyalázás elkövetésének hátterében – a lányok időöltésnek szánták a rongálást. Vallomásaik szerint tisztában voltak azzal, hogy tettük kegyeletsértés, de az elkövetés közben azt bulinak, jó szórakozásnak tekintették – hangzott el a rendőrség csütörtöki sajtótájékoztatóján, ahol elmondták, hogy a lányok először június 15-én délután – miután horrorfilmet néztek (kiemelés tőlem) – mentek ki az ötemetőbe. Egyikük bakancsával rálépett egy homokkő lapra, amely szétesett, ez adta az indítást: megrongáltak 15 sírt. Néhány nap múlva ismét visszatértek a temetőbe, ekkor már kifejezetten károkozás szándékával. Egy óra leforgása alatt 54 újabb sírt rongáltak meg, kihúzták a keresztet, majd fordítva dugták vissza őket a földbe...⁷

„A magam részéről a legsúlyosabb problémának nem a képernyőn elharapozó ostoba erőszakot látom” – írta dr. Ranschburg Jenő pszichológus az egyik tanulmányában – „hanem azt, hogy csökken a gyerekek ellenállása az ilyen hatásokkal szemben, (...) Gyerekeink zömének élete meglehetősen örömtelen, (...) a családok élete feszültségektől terhes, az iskola felesleges ismeretekkel terheli túl – és gyilkos, a gyermeki léttől idegen versengésre kényszeríti – a tanulókat.

A gyerekek életük legfontosabb szféráiban magukra hagyatottak, a sebek, amelyeket elsősorban a családi élet és az iskola kudarcai ütnek, kezeletlenül szorongásokká, indulatokká mérgesednek, és ez a lelki állapot már valóban fogékony a képernyőről áradó durva erőszakra, a könyörtelen agresszióra.”⁸

Mi hozhat változást?

Talán a legfontosabb, hogy át kell adnunk azt az érzést, amit a montreali vilákiállításán azok éreztek, akik vadidegen létükre sírva borultak egymás nyakába.

1976-ban a Montreali Vilákiállításán láthatóvá örökítették az emberiség drámáját képes képletekben is. A nagy formátumú kiállítás kijáratí kapujánál hatalmas méretű, technikailag csúc színvonalú demonstrációs földrajztáblákat helyeztek el. A sorozat első néhány képén ott voltak jól láthatóan a Föld országai a maguk természeti adottságaival. A következő táblákon ott volt a részletezett galaktikák között az emberek égiteste... Előbb csak egy hatalmas léggömb, aztán egy óriáskerék, aztán egy labda és végül a végtelen Univerzumba kivetítve egy gombostűre tűzött cédulán ott volt valahol, s valahogy jelezni kellett, hogy még van... a FÖLD!⁹

Akkor ott megdöbbenően nyilvánvalóvá vált, hogy a Föld emberestül – mindenestül egy gombostűfejnél kisebb objektum ekkora léptéknél (József Attila: „a mindenséggel mérd magad”). S az is, hogy az emberek sorsának értelme csak az egymásba kapaszkodás lehet. A (társadalom)filozófusok, ökológusok, erkölcsstanítók „más módon kell élni” figyelmeztetéséhez, a gondolkodás más pályára állításához alighanem ez az érzés adja a kiindulási alapot.

Egy szeg miatt a patkó elveszett

Olyan dolgokról lesz szó az alábbiakban, amelyek bár hétköznapi apróságok, mégis zátonyra futtathatják a nevelés-oktatás nemzeti, európai méreteken tervező programjait is.

Jelző jelenségek

1. A „nemköszönés”

A gyerekek nem hajlandók előre köszönni a felnőtteknek. Nemcsak arról a trükkéről van szó, hogy „úgy teszek, mintha nem venném észre”. Sokszor tapasztalható, hogy a gyerek (iskolában a diák) nyugodtan a felnőtt (tanár) arcába nézve mulasztja el a köszönést. S látni már nemegyszer, hogy a gyerek „én még ezt is megtehetem” pillantása elől a *felnőtt kapja el a tekintetét*.

2. A káromkodásról

Régebben, ha egy gyerek káromkodott, az ember odahívta, elbeszélgetett vele. Mára a káromkodás olyan mértékben terjedt el, hogy nincs lehetőség érdemben reagálni rá. A legdurvább szavakat *teljes nyugalommal* használják a diákok a tanárok (a felnőttek) füle hallatára. Kedves kislányok szájából röpködnek a legvaskosabb kifejezések – a legnagyobb természetességgel.

3. A hazugságról és a félelemről

Jó körülmények között élő, értelmes gyerekek is *nyílt tekintettel, nyugodtan hazudnak a felnőttek szemébe*.

Nemcsak az iskolában, ahol már meggondolandó, hogy megkérjen-e az ember egy földön heverő papírdarab fölvetelére egy gyereket: az enyhébb válaszok a „nem én dobtam el”, „miért pont én”, de cifrább válaszokkal is találkozhatunk.

Megfigyelhető akár egy buszmegállóban is, hogy a felnőttek tartanak a gyerekektől; 3–4 fős csoportjuk akár félelmet is kelt, s kevesen kockáztatják meg, hogy helytelen viselkedésük esetén rájuk szóljanak.

Kora délután, hazafelé, szokásos nyüzsgés a Deák téren. Üres tekintetek, Egyenletes aluljárózáj – beszélgetés, csoszogás, sarkak koppanása, egy mobiltelefon, gépjármű... Ebbe rémít bele fémes vicsorgással egy különös hang: a metró vonalakat összekötő alagútban, a lépcső alján két kisfiú eszeveszetten rángatja, püföli a jegyautomatát. Csikorog a falburkolat, recseg-ropog a gép, nyiszeregnek a csavarok, sikítanak az eresztékek. Kis szünet, a srácok – úgy 10–12 évesek lehetnek lökdösődnek egy darabot, majd az erősebbik folytatja.

*A tömeg hullámszik lefelé. Van, aki alulról felfelé odasandít. Van, aki automatikusan fordítja arra a tekintetét, majd elkapja. Van, aki szorosan a cipőjére szegezi a szemét és tartja az iramot. Átvillan az agyamon, hogy „Öcsi, a keservit, mi a csudát csinálsz!? Azonnal hagyd abba!” Fel is emelem a szemem, találkozik a kihívó, fenyegető gyerektekin-tettel. Védekezésre lendül a karom, hisz egész közel vagyok, majd rettentem, szorult szívvel félrenézek és visz tovább a tömeg. (kiemelés tőlem) *Hallom, a hátam mögött tovább sikít a fém a kövön, nyüzszítenek az alkatrészek.*¹⁰*

Ezekhez a csak bevezetésként fölillantott jelzőjelenségekhez tegye hozzá mindenki a saját tapasztalatait.

A nagy nyilvánosságot kapó esetek egyre durvábbak.

Nincs büntudatuk!

A nyomozók arról számolnak be, hogy a borzalmas gyilkosságokat elkövető fiatalok a leplezéskor és a kihallgatások során teljesen közömbösen viselkednek, egyáltalán nem érzik tettük súlyát.¹¹

Legalább ilyen megdöbbentő azonban a fegyelemsértések mértékének elszaporodása: Az a viselkedés, ami mondjuk húsz éve néhány „rossz” gyerekekre volt jellemző, mára általánossá vált utcán és iskolában egyaránt.

Tizenegy éves „maffiózó” tartotta rettegésben osztálytársait a Duna–Tisza közi Fajsz községben. A szülők panasza nyomán tette meg az iskola igazgatója a feljelentést. A negyedik osztályos tanuló diáktársait veréssel fenyegette, amennyiben nem adnak neki pénzt. Akik nem fizettek, azokat gyakran vele egykorú testőreivel verette meg. A nyomozók kiderítették, hogy a gyerek diáktársaitól összesen ötvenezer forintot rabolt el. Kiskorú jogilag nem vonható felelősségre tetteiért, a szülőkkel sem tudnak mit kezdeni, hiszen elmondásuk szerint nem volt tudomásuk a történetekről. Egyetlen megoldásnak az tűnik, ha a gyereket kiemelik a 'örnyezetéből, ennek megvalósítása folyamatban van. (Délmagyarország)¹²

Az esetek nagy száma (és az önvédelemből szükséges, de gyakorlatilag megoldhatatlan bizonyítási eljárások) miatt a pedagógia, de a felnőttek társadalma is lényegében egyetlen módon reagált: emeltük a tűrésküszöböt.

Van-e még hová hátrálni?

A napi tapasztalatok (iskolán belül és kívül) egy irányba mutatnak: elkopóban van a kultúrának az a része (erkölcs, illem–udvariasság, türelem, alkalmazkodás, tolerancia–együttműködés, bizonyos közösségi tevékenységek), amely elviselhetővé tette egymást az embereknek a viszonylagos összefértséggel szemben. Miért olyan fontos ez?

...*Mi szükség van szépségre, például a művészetek terén? Mi szükség van énekekre és zenére, olyan művészeti ágakra, amelyeknek semmi hasznuk nincsen, pusztán csak szépek.*

De van közvetlen hasznuk is. Már említettem, hogy minket az állatoktól többek között az különböztet meg, hogy békésen tudunk élni nagy csoportokban. Ha ötven–hatvan, esetleg kétszáz csimpánzot beeresztenek egy terembe, azok pillanatokon belül összeverekednek, és valószínűleg lemészárolják egymást, legfeljebb egy–két egyed éli túl a küzdelmet. Emberek esetében más a helyzet. Mi különösebb aggodalom nélkül be merünk menni egy moziba vagy színházba, nem kell attól félni, hogy tömegverekedés tör ki valamilyen ok miatt. Tehát sikerült az emberiségnek a csoporton belüli agressziót a minimálisra csökkentenie. Ehhez „szinkronizálni” kellett az embereket. A közös éneklés, zenélés, a tánc ezekben a szinkronizáló mechanizmusoknak a része.¹³

E hétköznapi folyamattal egy időben zajlik egy ellentétes irányú jelenség a „magas” (elsősorban a természet-) tudományok világában.

A szaktudományok hatalmasakat lépnek előre a maguk rész területén. A részterület nagyon komolyan értendő: már nem is szaktudományokról, hanem szak-szak tudományokról beszélnek.

„A tudós nemzedékről nemzedékre egyre szűkebb szellemi térbe kényszerül visszavonulni.” Ugyanakkor „egyre lazább kapcsolatba kerül a tudomány többi részével, a világegyetem átfogó értelmezésével... A szaktudós remekül »tudja« a világnak egy apró zugát, minden másról azonban fogalma sincs.” (eredeti idézet: Ortega) Tudásaink zöme még szak-tárgyának középiskolai anyagából is elbuktatható lenne.¹⁴

E szak-szak tudományok eredményei egyre gyorsabban épülnek be a mindennapokba. (A mobiltelefon, a lézer, a számítógép már a mi gyerekeinknek is játékszerré vált. Csakhogy:

Négyéves vagy. Te vagy a Tetris-bajnok az óvodában. Otthon apád már nem enged leülni a gépe elé, mert úgy átkonfigurálsz, hogy a cége rendszergazdája a teljes újratelepítést javasolja. Nem csoda, hogy a nagyszülők nagyon büszkék rád!

Vagy nyolcéves vagy. A CNN-en figyeled egy távoli ország tragédiáját, és közben a PS 2-n vagy a PC-den százakat vagy milliókat mérsárolsz le. (kiemelés tőlem) Mennyire távoliak ezek a vizuálisan lassan megkülönböztethetetlen képek egymástól? Mennyivel több közösséget tudsz érezni az ismeretlen földlakókkal, mint a kibertért benépesítő, egyre emberszabásúbb, egyre „intelligensebb” robotokkal?¹⁵

A természettudományos eredményekkel azonos nagyságrendű „megrázkódást” okoz, hogy a gyerekek életmódjukban a felnőttekével azonos jogokat kapnak (követelnek?) – a felnőttkori felelősség vállalása nélkül.

(...) Puerilizmusnak akarjuk nevezni annak közösségnek a magatartását, mely gyermekiesebben viselkedik, mintsem azt itélőkéességének állása megengedhetné; annak a közösségnek magatartását, amely ahelyett, hogy az ifjakat férfiakká nevelné, saját viselkedését az ifjakéhoz idomítja. E kifejezés nem áll semmiféle összefüggésben a pszichoanalízis infantilizmusával. Kézenfekvő kultúrtörténeti és társadalomtudományi megfigyeléseken és megállapításokon nyugszik. Nem kapcsolunk hozzá lélektani megfigyeléseket. (...)

(...) A legtöbb virágzó kultúra szerette és tisztelte a fiatalságot, de sem el nem kényeztette, sem nem dédelgette. És mindig megkövetelte tőle az engedelmességet és az öregek iránti tiszteletet. (...)¹⁶

Szeretjük és tiszteljük a fiatalokat – hiszen a mi utódaink. Az azonban, amit rájuk szabadítunk és rájuk hagyunk – megengedünk nekik –, az megbocsáthatatlan vétek velük és a világgal szemben.

Összefoglalva: úgy tűnik, együtműködésre egyre kevésbé hajlandó emberek kapnak egyre komolyabb (veszélyesebb) eszközöket a kezükbe. (A géntechnológia, klónozás, nanotechnológia, informatikai és hadiipari fejlesztések eredményeként ma akár néhány ember sakkban tarthatja az egész Földet.) Pár év múlva e fejlesztések elérhetnek oda, hogy viszonylag könnyedén hozzá lehet jutni olyan eszközökhöz, amelyek birtokában akár egy-egy ember teljesen kézben tarthatja egy közösség sorsát.

...Na jó de mikor lesz mindez? A kutatók szerint az első univerzális nano-összeszerelő tíz-tizenöt év múlva kezd működni. Egyelőre nem tudjuk, hogyan néz majd ki, de a könnyebbség kedvéért képzeljünk el – mondjuk – egy mikrohullámú sütőhöz hasonló masinát, amelyet hozzánkötünk a megfelelő „atomtárolókhöz” (feketeköszén, kénpor, oxigén stb.), és amely a betáplált programtól függően gyárt pizzát, ruhát, üvegpoharat, vagy ami éppen eszünkbe jut. A tervek szerint lesznek hordozható nanogépek is (például kempingezéshez), amelyek a levegőből és a földből vonják majd ki a szükséges atomokat.

...Van még egy bökkenő. Lehet, hogy a technológia javul, de az emberek aligha. Ellenségeskedésből a nanovilágban sem lesz hiány, márpedig az új módszerrel minden eddiginél pusztítóbb fegyvereket gyárthat az emberiség.

...Sosem látott gazdagságot és hihetetlen pusztítást egyaránt hozhat az új tudomány. (Ehhez már „csak” az kell, hogy a tudósok által felvázolt álmok valósággá váljanak) Az ipari forradalom száz évig tartott, de legalább akkora felfordulást okozhat a nanotechnológia – néhány év alatt. Sokkal gyorsabban kell alkalmazkodnunk, de ha ez sikerül, túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az istenek kegyesek voltak hozzánk. Ha viszont a nanofegyverkezést választjuk, egy fohászra sem marad időnk.¹⁷

Értelmetlen lenne közvetlen célul tűzni a világ sodró erejű folyamatainak megváltoztatását. Látva azonban e folyamatokat, a pedagógia célja csak a tudatos

együttműködők nevelése lehet. Olyan – leendő – felnőttek, akik ismerve a világnak a folyamatait, tudnak és akarnak beilleszkedni a saját közösségeikbe. („Se nem gátlásosak, se nem gátlástalanok.”)

Hogyan lehet tudatos együttműködőket nevelni?

1. *Határozottabban kell építeni a gyerek saját érdekeire – hiszen a saját sérelmei mindenkinek nagyon rosszul esnek.*

a) Sok későbbi tanulmányi, de magatartási probléma is adódik abból, hogy a gyerek úgy érzi, egyre távolodik a hajó: fontos ismeretek kimaradtak, és már alig érti, miről beszélget a tanár a többiekkel. Meg kell találni azt a vezérfonalat, amely *mindenki* számára biztosítja a haladást. Egy iskola taneszközkészletének tartalmaznia kell azokat a szemléltető eszközöket, amelyek a haladáshoz szükséges alapismereteket *mindenkinek* érthetővé teszik.

b) Sok esetben nem az okozza a gondot, hogy mit tanítsunk, hanem hogy hogyan hitessük el a tanultak betartásának fontosságát. *Tudatos szabályszegők nőnek föl a kezünk alatt*, akikről utólag általában kiderül, pontosan tudják, mit kellene tenni, csak nem akarják betartani. Sőt még azt is tudják, hogy a szabályok be nem tartásának nem lesznek különösebb következményei. (Egy rádióműsorban hangzott el véleményként, hogy Magyarországon majdnem minden tilos, de majdnem mindent meg lehet úszni.)

Meg szoktuk beszélni a következő esetet: Idős emberek utaztak a buszon, amikor a fől szálló suhancok egyike megjegyezte: – Ki kellene már találni valamit, hogy ezek ne éljenek. Mire az egyik öreg azt mondta: – Nyugodjon meg, fiatalember, mire maga megöregszik, kitalálják.

Ezt értik a gyerekek, és egy-egy ilyen történetből kiindulva megérthető az is, hogy aki átadja a helyét a buszon, az nemcsak azzal tesz jót, akinek átadta, hanem saját magával is: segített fönntartani egy olyan szabályt, amire neki is előbb-utóbb szüksége lehet.

c) Az integrált nevelés nemcsak a fogyatékos, de az „ép” gyerekekre is fejlesztő hatással lehet.

Az együttnevelődés ismerteti fel a gyerekekkel, hogy a saját egészsége kicsoda érték; s ha ezt felismeri, bizonyosan kisebb a valószínűsége, hogy tudatosan rongálja azt (drog, alkohol, dohányzás).

Fontos a lelki ráhangolódás az együttézésre, de ezen túl egyfajta mentális tartás is menthető ezeknek az embereknek (gyerekeknek) a sokszor hősies küzdelméből: az élet értékének felismerése. Az egy közösségbe tartozás tudatosítja azt is, hogy egy betegség, egy saját maga vagy más hibájából bekövetkező baleset egy pillanat alatt átviheti az embert a másik oldalra; ezért is fontos, hogy ott is élhető legyen az élet. Szükség van azonban egy olyan programra, amely fokozatosan ismerteti meg a gyereket a társadalom segítségére szoruló csoportjaival. Az ismerkedés kezdődhet gondosan kiválasztott filmek, filmrészletek megtekintésével, betartva itt is a fokozatosság elvét.

A következő lépés lehet a rövid, személyes találkozás, majd az idő növelhető egészen az esetleges együttes tevékenységig.

A harmadik fokozat (az együttes tevékenység) után fontos egy nem túl sűrű, de rendszeres kapcsolattartás az érintett csoportokkal.

Segítheti a iskolában „mások” megértését empátia-foglalkozások megszervezése (ez a saját iskolában): vak

süket

stb. óra (nap?)

Meglepő, hogy mennyire egybecseng a felvázolt programmal az utóbb meglátt idézet:

Néhány éve hírt adtunk az úgynevezett „Fekete szoba” nevelő erejéről. A Fekete szoba nem más, mint egy helyiség, tele bútorokkal – de teljes sötétségben. Nem hosszú időt, talán fél órát kell az ép látású gyerekeknek eltölteni ebben a szobában, s közben megoldani valamilyen egyszerű feladatot. Ez a fél óra elég ahhoz, hogy megtapasztalják, milyen világban élnek világtalan társaik.

Ez a tapasztalat többszörös hasznot hozhat. Először is, erősödik a gyerekekben az empátia képessége, a tolerancia érzése. Másodszor ez a fél óra elvezeti őket a társadalmi felelősség (kiemelés tőlem) kérdéséhez. Nemcsak arról van szó, hogy bármelyikünket bármikor érhet olyan baleset, amelynek következtében valamilyen fogyatékkal kell élnünk tovább, s fontos, hogy olyan világot alakítsunk ki magunk körül, amelyben a sérült emberek számára is jut tér, hanem arról is, hogy általában törődik-e a többség a kisebbség érdekeivel. Célszerű ilyenkor tudatosítani a gyerekekben és önmagunkban, hogy valamilyen szempontból minden ember kisebbségi is...¹⁸

A filmek megtekintését, a látogatásokat, az empátia – foglalkozásokat mindig „kibeszélésnek” kell követnie, rövid időn belül. Fel kell készülni ezeknek a beszélgetéseknek a szükség szerinti irányítására is.

Az első kulcskérdés: a létszám.

Ezt az összeszoktatási folyamatot nem lehet több tízes csoportokban megvalósítani. Egy-egy foglalkozáson 2–3–4 gyerek vehet csak részt pedagógus vezetésével: annyi, amennyi szinte szó szerint „kézben tartható” – e nélkül biztos a kudarc.

A pedagógusnak, aki ezt vállalja, még azt is tudnia kell, hogy kik azok a gyerekek, akiket együtt lehet egy foglalkozásra elvinni, hiszen itt nagyon komoly lelki gátakat kell meghaladni, esetleg helytelen beidegződéseket megváltoztatni (csúfolódás stb.).

A személyi és dologi feltételeket tehát előzetesen meg kell teremteni, másként kísérletezni sem érdemes, mert egy bukott program csak árt.

Ahhoz, hogy az összeszoktatási program után az integrált nevelés valóban megvalósulhasson, előzetesen kell meghatározni és megteremteni a befogadó csoportokra vonatkozólag is a személyi és tárgyi feltételeket; a megfelelő csoport- (osztály-) létszámokat.

Egyáltalán: a társadalmi törvényszerűségek tanításában legalább olyan következetesen kell eljárni, mint a természeti törvényszerűségek esetében. A „*jog és kötelesség egymástól soha el nem válhat*” a maga módján épp olyan ökölszabály, mint az időjárás elemek egyensúlya. Mindkét rendszer megbomlása olyan hiányt eredményez a maga területén, amelynek az árát keservesen fizeti meg a társadalom.

2. *Érdekltté kell tenni a gyereket a saját nevelésében. oktatásában*

a) A megfelelő eszközök alkalmazása nemcsak a gyerek érdeklődésének fönntartása miatt fontos, hanem mert máshogy fog viszonyulni az iskolához: kicsi a valószínűsége, hogy összetöri az üveget azon a pályán, ahol másnap ő fog gokartozni. Más lesz a viszonya a tanárhoz is: az ilyen tevékenységek közben könnyebben alakul ki az összetartozás (ld. Kipling: A dzsungel könyve: „Egy vérből valók vagyunk”). A nevelés-oktatás legfőbb gátja már, ha a gyerek ellenségnek tekinti a tanárt.

b) A gyerekek mozgásszegény – néha már mozgáskerülő – életmódjának legjobb ellenszere lehet egy olyan „vidám park”, ahol az eszközök mozgatásához szükséges energiát a gyerek izomereje adja. Amelyre egyszerre teljesül, hogy szakmailag – mozgásfejlesztésileg – is jó, és ugyanakkor olyan vonzó a gyerekeknek, hogy alig lehessen róla „lezavarni”.

c) A takarékoság egyszerre lehet eszköz és cél, ha a (csapok elzárásával, az ablakok, ajtók becsukásával (fűtés), a villanyok megfelelő használatával, a rongálás ok elkerülésével) megtakarított összeget a gyerekek jó dolgokra költhetik. Az e pénzen vásárolt csillagászati távcső vagy meteorológiai állomás több szempontból is értékes. Az éjszakai csillagászat alkalmával bent lehet aludni az iskolában, tehát ez egy „jó buli” is.

(A gyerekek társaság iránti igényéhez meg kell találni azokat a formákat, amik az egyénnek és a közösségnek is előnyösek.)

A „csillagászkodás” azonban több bulinál. Aki nézett már föl a csillagos égre, és elgondolkodott azon, mi van odafönn, az érti, hogy miért olyan fontos nevelési lehetőség a csillagászat. Ugyanilyen megfontolásból fontos a meteorológia. Az időjárás hatása alól senki nem vonhatja ki magát, s a vele való foglalkozás magától értetődővé teszi a környezetvédő szemlélet alap gondolatát: a Föld egy és oszthatatlan.

3. *Változtatni kell a megközelítési módon*

Ma úgy próbálunk oktatni, hogy a gyerekekben ismeretként (téglánként) építjük föl a tudás várát. Az eredmény több dolog miatt kérdéses: mindig maradnak ki téglák (kevésbé megértett ismeretek), a vár tehát lyukacsos. Ráadásul a tantárgyakra szeletelt világot külön segítség híján nehéz összerakni: egyetemi tanár tapasztalata, hogy még a hallgatók is sokszor képtelenek átvinni a tanultakat egyik tantárgyból a másikba. Ami tehát megépül, az is inkább hasonlít egymáshoz nem csatlakozó falak útvesztőjére, mint a tudás várára.

Meg akarjuk fordítani a dolgot. A tudás vára – jó esetben, ha elkészül – a világ leképezése a gyerekekben. Amikor lehet, meg kell mutatni először a világ működését, és utána megmagyarázni, hogyan épül föl, mitől működik úgy. Hiszen a puzzle-t is akkor könnyebb összerakni, ha egyben látjuk a képet.

Világ világa

A cél tehát az, hogy az összetartozás, egymásra utaltság, magunk, mások és a világ iránti felelősség érzése tevékenység közben átélve és átérezve váljon magától értetődővé. Ehhez kell a világ működésének megismerése és megértése. Ma még a középiskolásaink is úgy gondolják, nincs közük ahhoz, milyen világban élnek. Tudniuk kell, hogy minden döntésük felelősséggel jár: rajtuk múlik, hogy egy lassan de biztosan pusztuló, vagy egy lassan, de biztosan épülő világban fognak élni.

Jelenleg a világ merre tart?

Ez a néhány oldal nem valódi tanulmány: a nagyobbik része újság – és könyvrészletekből áll. E szövegrészek hivatottak a kollégák napi tapasztalatát tágabb összefüggésekbe ágyazni. A közbeszéd és a tanulmányok is alátámasztják: valami olyan történik, amit vizsgálni kell, s a „használati utasítás” megtalálása létkérdés.

2002-ben Veszprémben megjelent egy tanulmánykötet¹⁹ amely lényegében minden – az elemzés szempontjából fontos – területet érint; hozzávéve az idevágó cikkeket, és hétköznapi tapasztalatokat, már körvonalazódik, milyen irányba kell indulni – vizsgálni és megoldást találni is.

*Túl kell lépni azon, hogy jelezzük a problémát, aztán minden marad a régiben.*²⁰

E pár oldal értelme tehát, hogy folytatása következék-e?

JEGYZETEK

1. Egy szeg miatt a patkó elveszett
A patkó miatt a ló elveszett
A ló miatt a csata elveszett
A csata miatt az ország elveszett
Verd be jól azt a patkószeget!
(Angol gyermekvers)
2. NAGY Emőke: A csillaggyerekek titkai. *Nők Lapja*, 2003. június 16.
3. ALMÁSI Miklós: Hol van az a használati utasítás? *Népszabadság*, 2003. augusztus 16.
4. MIHÓK Sándor professzor: Kossuth Rádió: *Névjegy* 2003. 07. 20.
5. BÉCSY Tamás professzor: *Koktél*, 2003. március, Veszprémi Üzleti Magazin
6. VÁLYI-NAGY Erika: Vandálok. *Hölgyvilág*, 2002. február 21.
7. Horrort néztek a sírgyalázó gyereklányok. *Népszabadság*, 2003. július 11.
8. KURUCZ Adrienn: Gyilkos gyerekek; RANSCHBURG Jenő: A tv a hibás? *Hölgyvilág*, 2002. március 07.
9. MÁNDOKI SZABÓ István: A Földet kölcsönvettük, olvasói levél. *Napló*, 2002. május 3., Veszprém megyei napilap
10. NARANCSIK Ágota: Ha nyugalmat akar, nézzen félre. *Metro*, 2002. február 22.
11. KURUCZ Adrienn: Gyilkos gyerekek
12. Zsarolás és fenyegetés egy általános iskolában. *Köznevelés*, 2000. március 31.
13. SZUNYOGH Szabolcs: Beszélgetés Csányi Vilmos etológussal. *Köznevelés*, 2000. január 7.
14. VIDA Gábor: Sötét gondolatok a „rész”-ről és „egész”-ről. *Ezredforduló*, 1998. június
15. SZEKFÚ Balázs: Digitális szakadék? *Népszabadság*, 2003. június 26.
16. HUIZINGA, Johan: A holnap árnyékában: Korunk kulturális bajainak diagnózisa. Budapest, Windsor Kiadó, 1996. Eredeti: *In de schaduwen van morgen* 1935.
17. PÓCS Balázs: Törpeforradalom – óriási esélyek. *Népszabadság*, 2001. május 5.
18. „Fekete szoba”. *Köznevelés*, 2003. április 18.
19. PAPP Sándor: Fagyöngy-civilizáció. *Új Horizont*, Veszprém, 2002.
20. S. BONNYAI Eszter: Beszélgetés dr. Bujdosó László megyei tisztii főorvossal. *Napló*, 2003. február 17.